

دانشگاه پیام نور

مرکز تهران

دانشکده علوم انسانی

گروه معارف اسلامی

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته الهیات
(فقه و مبانی حقوق اسلامی)

عنوان پایان نامه:

بررسی تطبیقی صدقات (صدقه، خمس، زکات) در فقه فریقین

استاد راهنما:

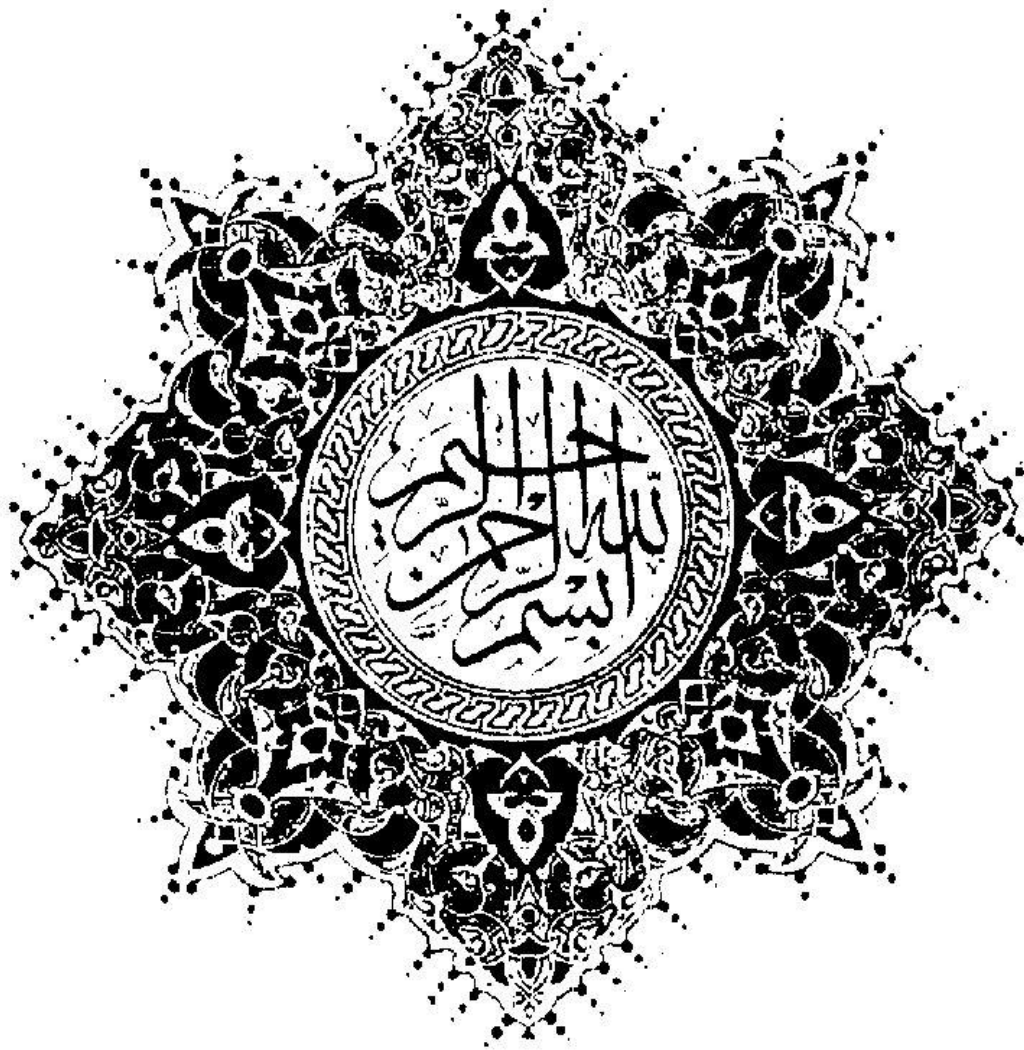
آقای دکتر حسینعلی قاسم زاده

استاد مشاور:

آقای دکتر سید محمد صدری

نگارنده: هاشم اسکندری زاد

آذر ماه ۹۰

تقدیم به:

ساحت مقدس رسول گرامی اسلام (ص) و اهل بیت
بزرگوارش علیهم السلام که بشریت مرهون ازلی
و ابدی آنهاست.

و به روح ملکوتی امام راحل (ره) و همه شهدای عزیز
و مقام معظم رهبری (دام ظلّه)

و پدر و مادرم که دعای خیرشان همیشه بدرقه ی راهم بوده
است.

تقدیر و تشکر از:

اساتید گرامی جناب آقای دکتر حسینعلی قاسم زاده استاد راهنما
و جناب آقای دکتر سید محمد صدری که با راهنمایی های
خودشان حقیر را در نوشتن این پایان نامه یاری نمودند.

همچنین خانواده ام و تمامی کسانی که مراد را این مسیریاری
رساندند.

چکیده

صدقه به هر نوع بخشش مالی و غیرمالی که به قصد رضای خدا باشد اطلاق می گردد که شامل واجب و مستحب می باشد. و در اسلام دارای ارزش بسیار زیادی است. یکی از صدقات واجب خمس است که تمام مذاهب اسلامی (شیعه و سنی) در اصل و جوب خمس اتفاق نظر دارند. تنها اختلاف میان آنان موارد و مصارف خمس است که اکثر اهل سنت معتقدند خمس تنها به غنایم جنگی تعلق می گیرد ولی امامیه معتقدند هر چیزی که کلمه غنیمت بر آن صادق باشد خمس آن واجب است.

سبب این اختلاف تفسیر کلمه غنیمت در آیه ۴۱ سوره انفال است که در این پایانامه با توجه به دلایل عقلی و نقلی ثابت شده است خمس منحصر به غنایم جنگی نیست.

از طرف دیگر دیدگاههای مختلف در مورد نحوه تقسیم خمس وجود دارد که دیدگاه مالیاتی آن مورد پذیرش می باشد. زکات یکی دیگر صدقات واجب است که به معنی رشد و تزکیه بوده و به سبب مطرح شدن در کنار نماز در قرآن اهمیت آن آشکار است.

در اصل وجوب زکات نیز اختلافی بین مذاهب اسلامی وجود ندارد اما در منابع زکات بین فریقین اختلاف نظر وجود دارد. به عنوان مثال اهل سنت، زکات را برای کالاهای تجاری و معادن واجب دانسته اند،

به جز حنفی که زکات را در معادن نمی پذیرند مال حلال مخلوط به حرام را در ردیف لقطه قرار داده اند).

ولی امامیه خمس را برای آن فائند از طرف دیگر در نحوه توزیع زکات نیز اختلاف دیدگاه وجود دارد که با پذیرش دیدگاه مالیاتی تمام این اختلافات برطرف می گردد.

واژگان کلیدی

صدقه - خمس - زکات - غنیمت - مذاهب اسلامی - غنایم جنگی - دیدگاه مالیات

فهرست مطالب

فصل اول

۲	مقدمه
۲	بیان مسئله و اهمیت تحقیق
۳	سؤالات تحقیق
۳	سابقه و ضرورت تحقیق
۳	فرضیه های تحقیق
۴	هدفها و کاربردهای تحقیق
۴	روش تحقیق
۴	اصطلاحات تحقیق

فصل دوم

۶	مقدمه
۶	صدقه در لغت
۸	صدقه در فقه
۹	صدقه در قرآن
۱۰	صدقه قرض الحسنه به خداوند
۱۱	اهمیت صدقه در آیات
۱۳	موارد تشویق به صدقه در قرآن
۱۶	موارد توبیخ و سرزنش بر ترک صدقه در قرآن
۱۷	صدقه در روایات
۱۷	روایات امامیه
۱۹	سفارش به صدقه در روایات
۲۳	روایات اهل سنت
۳۱	پیشینه تاریخی صدقه
۳۱	صدقه در ادیان الهی
۳۲	صدقه در کتاب مقدس (عهد عتیق)
۳۲	صدقه در عهد جدید (انجیل)

۳۲	اقسام صدقه
۳۲	صدقه واجب
۳۲	صدقه مستحب
۳۵	نتیجه گیری

فصل سوم

۳۶	خمس
۳۷	گفتار اول: وازه شناسی
۳۷	الف) معنای لغوی
۳۸	ب) تفاوت غنیمت، فی، انفال
۳۹	ج) خمس در اصطلاح فقها
۴۱	گفتار دوم: ادله خمس
۴۱	۱- ادله قرآنی
۴۱	آیه اول
۴۱	نگرش مفسران اهل سنت
۴۴	نگرش مفسران امامیه
۴۷	مراد از ذی القربی
۵۰	مراد از یتامی، مساکین و ابن سبیل
۵۱	آیه دوم
۵۱	آیه سوم
۵۲	آیه چهارم
۵۲	۲- ادله روایی
۵۲	الف) اهل سنت
۵۳	ب) امامیه
۵۴	۳- دلیل اجماع
۵۴	گفتار سوم دیدگاه فریقین درباره خمس
۵۴	دیدگاه مذاهب اهل سنت درباره خمس
۵۵	دیدگاه امامیه در مورد خمس
۵۶	اهمیت خمس

۵۷	پیشینه تاریخی خمس
۵۷	خمس قبل از اسلام
۵۸	خمس در عصر پیامبر
۶۲	خمس بعد از رحلت رسول خدا (ص)
۶۲	عملکرد خلفا در تقسیم خمس
۶۳	ارزیابی عملکرد خلفا در تقسیم خمس
۶۵	خمس در زمان ائمه (ع)
۶۸	تقسیم خمس
۷۲	دیدگاه فقها
۷۲	موارد وجوب خمس
۷۳	فلسفه خمس
۷۵	دلایل دیدگاه مالیاتی خمس
۷۵	الف) آیه خمس
۸۱	ب) روایات
۹۲	ج) سیره پیامبر و ائمه معصومین (ع)
۹۷	د) شرط نشدن توزیع میان گروه های سه گانه
۱۰۱	فصل چهارم زکات
۱۰۱	مقدمه
۱۰۲	زکات در لغت
۱۰۳	صدقه
۱۰۵	زکات در اصطلاح
۱۰۶	زکات در قرآن و سنت نبوی
۱۰۷	زکات در روایات
۱۰۷	روایات امامیه
۱۱۰	روایت اهل سنت
۱۱۳	زکات در ادیان پیشین
۱۱۴	زکات پیش از هجرت
۱۱۶	مصارف زکات
۱۲۲	معنی لغوی و اصطلاحی اموال

۱۲۳	شرایط زکات
۱۲۵	اموالی که زکاتشان واجب است
۱۲۵	زکات حیوانات
۱۲۵	نصاب شتر
۱۲۶	نصاب گاو
۱۲۷	نصاب گوسفند
۱۲۸	زکات زراعت و میوه
۱۲۹	زکات تجارت
۱۳۰	فصل پنجم بخش تطبیقی
۱۳۱	مقدمه
۱۳۱	مشترکات امامیه و اهل سنت در موارد خمس
۱۳۱	۱- غنایم جنگی
۱۳۱	۲- معادن
۱۳۲	۳- گنج یا دفینه
۱۳۲	۴- حرام بودن زکات بر سادات
۱۳۳	۵- اشتراک در تقسیم
۱۳۵	اختلافات مذاهب اسلامی درباره منابع خمس و زکات
۱۳۷	نتیجه گیری
۱۳۸	پیشنهادات
۱۳۹	چکیده انگلیسی
۱۴۰	منابع

فصل اول

کلیات

فقه مقارن بررسی تطبیقی نظرات مذاهب مختلف اسلامی است. این رساله نیز به بررسی تطبیقی مساله صدقات در فقه مذاهب خمس می پردازد در فصل اول به کلیات تحقیق می پردازیم و در فصل دوم به بررسی موضوع صدقه به معنای عام خواهیم پرداخت و آیات قرآن کریم و روایات مذاهب را در زمینه صدقات ارائه خواهیم کرد. در فصل سوم به بررسی تطبیقی خمس و دیدگاههای مختلف درباره آن و در فصل چهارم به بررسی تطبیقی زکات در مذاهب خمس خواهیم پرداخت.

۱-۲ بیان مساله و اهمیت تحقیق :

یکی از دستوراتی که در اسلام بر آن تأکید بسیاری گردیده است صدقه دادن است و از امتیازات اسلام است که اقتصاد آن با اخلاق و عاطفه آمیخته است چون جامعه اسلامی همچون پیکر واحدی است و جامعه فقیر نمی تواند به کمال مطلوب که همان بندگی خداوند است برسد لذا اسلام مومنان را تشویق نموده است که علاوه بر پرداخت مالیات های واجب نظیر خمس و زکات، از مازاد نیاز خود خلأهای پدید آمده از فقر را پر کنند.

ارزش و اهمیت این موضوع به اندازه ای است که در آیات زیادی از قرآن به آن اشاره شده است

و قرآن یکی از اوصاف نیک پرهیزگاران را صدقه دادن ذکر می نماید که موجب پاداش عظیم از جانب پروردگار متعال می باشد. در آیات کریمه ۲۶۱ تا ۲۷۴ سوره بقره به جوانب گوناگون مخصوصاً ابعاد روانی انفاق پرداخته و به عنوان جلوه هایی از ایمان به خدا و روز قیامت بیان شده است. از طرف دیگر صدقه دادن از سنت پیامبر (ص) و ائمه معصومین می باشد. و روایات زیادی در این زمینه به ما رسیده است از جمله در این باره رسول خدا (ص) فرمود صدقه کمر شیطان را می شکند همچنین فرموده اند بهترین مال انسان و بهترین پس انداز او صدقه است. لذا پرداختن به موضوع صدقات از مسائل مهم در فقه اسلامی به شمار می آید. از آنجا که در زمینه احکام صدقات از جمله صدقات واجبی همچون خمس و زکات دیدگاههای مختلفی در بین مذاهب اسلامی وجود دارد با توجه به نقش و اهمیت موضوع در جامعه اسلامی شایسته و ضروری است به آنها پرداخته شود امید است با احیای این خصلت پسندیده و با استمرار و فراگیر شدن صدقات در سطح اجتماع شاهد مشکلات کمتری در سطح جامعه اسلامی باشیم.

۱-۳ سوالات تحقیق :

در واقع این تحقیق به دنبال پاسخ دادن به این سوالات می باشد :

۱. صدقه چیست ؟ چه تقسیماتی دارد و عوامل وجوب آن چه می باشند ؟

۲. دیدگاههای مختلف درباره خمس و زکات در مذاهب اسلامی چیست ؟ و کدام یک قابل قبول

است ؟

۳. مذاهب اسلامی درباره خمس و زکات چه احکامی دارند ؟

۱-۴ سابقه و ضرورت تحقیق :

سابقه فقهی بحث صدقه در کتب فقهی مذاهب اسلامی در لابه لای بحث عبادات بر همگان روشن است اما واقعیت این است که مسئله مهم صدقات در هیچ کدام از منابع فقهی و فقه مقارن به صورت جامع و کامل بررسی نشده است در این زمینه کتب ارزشمندی از جمله کتاب الفقه علی المذاهب الخمسه نوشته آیت الله سید محمد جواد مغنیه و کتاب الفقه علی المذاهب الاربعه تالیف جناب عبدالرحمن جرزی و غیره، منابع ارزشمندی هستند اما به صورت کلی و گذرا مسئله صدقات را بررسی نموده اند که با توجه به اهمیت موضوع، پرداختن به صورت ویژه در مساله صدقات از ضروریات تلقی گردید و باعث علاقه مندی اینجانب به تحقیق در این زمینه شد.

۱-۵ فرضیه های تحقیق :

۱. موضوع صدقه به معنی عام در قرآن و روایات اسلامی از اهمیت بسیاری برخوردار می باشد.

۲. صدقه به دو گروه واجب و مستحب تقسیم می گردد و هر کدام نیز تقسیماتی دارند.

۳. علیرغم وجود اختلاف نظرهای فقهی در زمینه صدقات بین مذاهب خمس، اشتراکات فراوانی نیز در این زمینه وجود دارد.

۴. استدلال امامیه در ادله احکام صدقات مخصوصاً خمس از دیگر مذاهب محکم تر و منطقی می باشد.

۵. دیدگاه و نگرش مالیاتی خمس از سایر دیدگاهها بادستورات اسلام سازگار تر می باشد.

۱-۶ هدفها و کاربردهای تحقیق :

۱. شناخت بیشتر صدقات و بیان اهمیت و موارد آن در منابع فقهی اسلامی
۲. آشنایی بیشتر با احکام صدقات در فقه فریقین مخصوصاً تبیین خمس در جامعه اسلامی
۳. ایجاد وحدت و برادری بین مذاهب در جامعه اسلامی

۱-۷ روش تحقیق :

از آنجا که این پایان نامه در نظر دارد مسئله صدقات را در فقه امامیه و اهل سنت مورد بررسی قرار دهد تحقیق با مراجعه به کتب فقهی فریقین و مطالعه دیدگاههای فقهای مذاهب و فیش برداری از کتب و منابع اولیه (قرآن، احادیث) و منابع ثانوی (کتب فقهی) صورت گرفته و تحقیق از نوع توصیفی تحلیلی و به روش کتابخانه ای می باشد.

۱-۸ اصطلاحات تحقیق :

صدقه : آنچه از سرمایه های مادی و معنوی در راه خدا و با قصد جلب رضایت او به طور رایگان بذل شود به عبارت دیگر عقدی است تبرعی با تملیک عین به دیگری ، بدون عوض و با قصد قربت.

انفاق : مرادف با صدقه است اما به لحاظ انگیزه اعم از صدقه است زیرا انفاق ممکن است به قصد رضای خدا نباشد اما صدقه حتماً باید به قصد تقرب و رضای الهی باشد.

خمس : از واجبات مالی و از فروع دین و جزء عبادات می باشد و باید به قصد قربت ادا شود..

زکات : به عنوان یکی از فروع دین به معنی بیرون کردن اندازه معینی از مال که به حد نصاب رسیده باشد و دادن آن به مستحقان و بدین نام نامیدن به امید برکت یافتن یا پاکیزه کردن نفس یا نمو دادن به خیرات و برکات است.

فریقین : به معنی مذاهب شیعی و سنی می باشد که در این تحقیق منظور از شیعه ، امامیه و سنی ، مذاهب اهل سنت یعنی حنفی - مالکی - حنبلی و شافعی می باشد.

فصل دوم

صدقہ

۲-۱ مقدمه

صدقه به هر نوع هزینه و بخشش مالی و غیر مالی که به قصد رضای خدا باشد اطلاق می‌گردد در این فصل ابتدا به معنی صدقه در لغت، فقه و قرآن و سپس اهمیت صدقه در قرآن و روایات عامه و خاصه و سپس به بررسی پیشینه تاریخی صدقه در ادیان الهی و اسلام و نهایتاً اقسام صدقات و نتیجه‌گیری از مباحث خواهیم پرداخت. در این فصل بیشتر با نگاه کلی به صدقه پرداخته ایم و نگاه جزئی‌تر را به فصول بعدی موکول نموده ایم.

۲-۲ صدقه در لغت

«صدقه» از ماده «صدق» است. به گفته لغویان «صدق» به معنای تمامیت و صحت از احتمال خلاف، و برحق بودن است؛ که از جمله آن، صدق در عمل می‌باشد. یعنی عمل، از جمیع جهات، تام باشد؛ مانند صدقه دادن. اعطای صحیح و تام و واجد شرایط نیز آن است که در راه خدا و خدمت به ضعیفان و برآوردن نیازهای ایشان و نیز مسرور کردن آنها باشد. و از مصادیق آن اعطا، صدقه است: زیرا صدقه، عبارت است از بخشیدن مال واجب یا مستحب در راه خدا به فقرا و مساکین؛ که عملی تام و صحیح است؛ پس از مصادیق و موارد «صدق» می‌باشد.^۱ برخی لغویان صدقه را این‌گونه معنا کرده‌اند: «آنچه از مال در راه خدای تعالی داده شود».^۲ یا «آنچه که در راه خدا به فقرا و مساکین داده شود».^۳ یا «آنچه که تبرعاً و به قصد قربت داده شود و هدیه نباشد».^۴

در لغت نامه دهخدا در مورد صدقه چنین آمده است: چیزی که به درویش دهی در راه خدای تعالی.^۵

^۱ . حسن مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن، ج ۶، ص ۲۱۵ و ۲۱۷؛ امام فخر رازی، تفسیر کبیر، ج ۴، ص ۷۸.

^۲ . محمد قریب، تبیین اللغات لتبیین الآیات، ص ۶۳۷؛ محمد فیروزآبادی، بصائر ذوی التمییز، ج ۳، ص ۴۰۸؛ راغب اصفهانی، المفردات، ص ۲۷۸.

^۳ . ابن منظور، لسان العرب، ج ۷، ص ۳۰۹.

^۴ . جعفر الطریحی، مجمع البحرین، ج ۲، ص ۵۹۷.

^۵ . علی اکبر دهخدا، لغت نامه ج ۳۲ ص ۱۷۶.

و برخی نیز گفته اند :

« الصَّدَقَةُ عَطِيَّةٌ يُرَادُ بِهَا الْمَثُوبَةُ لَا الْمَكْرَمَةُ ؛ لِأَنَّ الْعَبْدَ بِهَا يُظْهَرُ صَدَقَ الْعُبُودِيَّةَ »^۱

صدقه ، بخششی است که مقصود از آن، ثواب بردن است نه اکرام؛ زیرا هدف، اظهار صدق بندگی است.

بنابراین، از نظر صاحب اقرب الموارد، علت نامگذاری صدقه ، این است که بنده به وسیله آن، صدق عبودیت خویش را اظهار می کند.^۲

طبق نوشته صاحب مفردات، صدقه معنای عامی دارد که هم شامل واجبات می شود، مانند زکات، و هم مستحبات. راغب اصفهانی در «مفردات» می گوید :

« صدقه از صدق، به معنی راستی و درستی و مطابقت حرف و عمل و هماهنگی گفتار و اعتقادات و اعمال جوارحی است. به مهریه زن از این جهت صدق گفته می شود که گواه صدق و راستی اعتقاد در دوستی است ».^۳

در «قاموس قرآن» چنین آمده است :

« صدقه چیزی است که انسان از مال خود و قربه الی الله می دهد و آن اعم از زکات است. صدقه، به واجب و مستحب، هر دو، گفته می شود؛ ولی زکات، فقط اسم واجب است ».^۴

مرحوم آیه الله طالقانی (ره) در معنای صدقه چنین آورده است :

« صدقه ، دهشی که در آن پاداش اخروی جوید ؛ از صدق : راستی - راستی در سخن یا در نیت یا در کار ».^۵

بنابراین، صدقه چیزی است که در راه خدا داده شود، نه به منظور اکرام؛ بلکه به هدف دستیابی به ثواب پروردگار؛ که چنین بخشایشی راستی و خلوص نیت بخشاینده را حکایت می کند. از این رو آن را صدقه خوانند، که از ماده صدق به معنی راستی است.^۶ و بنابر آنچه در تعریف لغوی بیان گردید معلوم می شود که منظور از صدقه بحثی فراتر از زکات یا صدقه مستحب با چارچوب مشخص می باشد.

^۱ . سعید الخوری الشرتونی، اقرب الموارد، ج ۳، ص ۱۹۰؛ محمد علی التهانوی، کشف اصطلاحات الفنون و العلوم، ج ۲، ص ۱۰۷۴.

^۲ . سعید الخوری الشرتونی، اقرب الموارد، ج ۳، ص ۱۹۰.

^۳ . راغب اصفهانی ، المفردات فی غریب القرآن، ص ۲۷۸.

^۴ . سید علی اکبر قرشی ، قاموس قرآن ، ج ۴، ص ۱۱۶.

^۵ . سید محمود طالقانی ، پرتوی از قرآن ، ج ۲، ص ۲۲۹.

^۶ . مصطفی حسینی دشتی، معارف و معاریف، ج ۶، ص ۶۶۵.

۲-۳ صدقه در فقه

صدقه، در فقه، عقدی است تبرّعی با تملیک عین به دیگری، بدون عوض، به قصد قربت.^۱ شهید اول(ره)، صدقه را چنین تعریف نموده است: «الصدقةُ و هي العطيةُ المتبرّعُ بها بالأصالة من غير نِصابٍ، للقربةِ». ^۲ صدقه، بخششی که در اصل، تبرّعی - محض رضای خدا - و به قصد قربت است و اندازۀ معینی ندارد. صدقه، از عقود شرعیه است که به ایجاب و قبول لفظی یا عملی نیاز دارد؛ یعنی باید با زبان یا عمل نشان داده شود که این عمل دیگر بازگشت پذیر نمی باشد. و پس از دادن، نمی توان آن را پس گرفت و از شرایط آن، قصد قربت می باشد. صدقه واجب (زکات) را به سادات نمی توان داد، مگر این که صدقه دهنده، سید باشد. صدقه پنهانی بهتر است؛ ولی اگر کسی متهم به این باشد که صدقه نمی دهد، بهتر است آشکارا صدقه دهد.^۳

صدقه، از لحاظ فقهی، از اقسام عطیه می باشد. «عطیه» اسم مصدر از اعطاء است و به معنای اعطای مجانی - بدون عوض دنیایی - استعمال می شود.^۴ صدقه، به معنی وسیع آن، شامل هر نوع کمک به مستحق و محتاج است، اعم از مادی و معنوی؛ اما به معنی اصلی آن، که دهش مالی - بخشش مالی - به منظور نیل به ثواب باشد، به دو صورت واجب و مستحب می باشد.

صدقه واجب، گاهی اصالةً واجب است، مثل زکات مال و زکات فطره و یا بالعرض^۵ واجب است، مانند نذر و کفاره و یا مورد خاصی که پیغمبر و یا امام و یا هر مقام ولایت صالح به آن امر کند. چنان که در مورد آیه نجوی: «إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَيْكُمْ صَدَقَةٌ»؛^۶

^۱ . محمد حسین مختاری و علی اصغر مرادی، فرهنگ اصطلاحات فقهی، ص ۱۱۲.

^۲ . الشهيد الاول، الدروس الشرعية في فقه الامامية، ج ۱، ص ۲۵۴.

^۳ . الشهيد الثاني، الروضة البهية في شرح اللمعة الدمشقية، ج ۳، ص ۱۹۱.

^۴ . همان

^۵ . بالعرض، یعنی از اول واجب نبوده است و بعداً واجب شده است.

^۱ هنگامی که می خواهید با رسول خدا نجوا کنید (و سخنان درگوشی بگویید) قبل از آن ، صدقه ای (در راه خدا) بدهید.

در تاریخ آمده است که پیغمبر اسلام گاه جهت تعلق هزینه هایی ویژه ، همچون اعزام سپاه به جایی و اعزام گروهی مبلغ به منطقه ای، مسلمانان را به پرداخت صدقه جهت تأمین هزینه مورد لزوم امر می فرمود.

به فتوای اکثر فقها، فقط صدقه واجب بالأصالة - زکات - بر سید حرام است. اما صدقه مستحب و نیز صدقه واجب بالعرض - مانند نذر - بر سید حرام نیست.^۲

۲-۴ صدقه در قرآن

صدقه در قرآن ، هم به معنی صدقه متداول و هم به معنی زکات به کار رفته است. در اصل، صدقه عبارت از مالی است غیر زکات واجبه؛ لکن گاهی صدقه را بر زکات نیز اطلاق می کنند.^۳

علامه طباطبایی (ره) در تفسیر شریف المیزان می فرماید : صدقه، مطلق انفاق در راه خداست ؛ چه واجب و چه مستحب باشد.^۴

پس صدقه، چیزی است که در راه خدا به بینوایان بدهند و آن اعم از زکات است. صدقه، به واجب و مستحب، هر دو ، گفته می شود؛ ولی زکات، به واجب گفته می شود.^۵

فرق زکات و صدقه ، این است که صدقه را شخص به میل و رغبت بدون اجبار می دهد؛ ولی زکات اضافه مالی است که شخص قانوناً و شرعاً باید بپردازد. گاهی زکات را نیز صدقه گویند^۶ مانند

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً^۷ از اموال آنها صدقه ای (به عنوان زکات) بگیر و یا
انما الصدقات للفقراء^۸ زکات مخصوص فقراست.

در وجه تسمیه زکات به صدقه برخی مفسران معتقدند، چون صدقه از ماده صدق به معنی صحت و کمال است لذا خدای تعالی زکات را صدقه نامید زیرا مال بوسیله آن صحیح و کامل

^۱ . مجادله ، آیه ۱۲ ، ترجمه آیه الله العظمی مکارم شیرازی.

^۲ . مصطفی حسینی دشتی ، معارف و معاریف، ج ۶، ص ۶۶۵.

^۳ . محمد علی التهانوی ، کشف اصطلاحات الفنون و العلوم ، ج ۲، ص ۱۰۷۴.

^۴ . سید محمد حسین طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۲، ص ۳۹۷.

^۵ . محمد قریب، تبیین اللغات لتبیین الآیات، ص ۶۳۷.

^۶ . عباس شوشتری، فرهنگ لغات قرآن ص ۳۱۸.

^۷ . توبه آیه ۱۰۳.

^۸ . توبه آیه ۶۰.

می شود و سبب کمال و بقای مال است و یا به خاطر این که به وسیلهٔ زکات صدق بنده در ایمان خود و کمال ایمانش معلوم می شود.^۱

واژهٔ صدقه و مشتقاتش ۲۴ بار در قرآن به کار رفته است که ۱۳ مورد آن به معنای بخشش مالی و ۵ مورد به معنای زکات^۲، یک مورد به معنای غنایم جنگی^۳، یک مورد به معنای بخشیدن و صرف نظر کردن از قصاص^۴ یک مورد به معنای بخشش دیه و خونبهای مقتول^۵ یک مورد به معنای فدیة و کفاره حج^۶، یک مورد به معنای بخشیدن بدهی بدهکار^۷ و یک مورد مورد نیز به معنای کمک و کار نیک^۸ می باشد.

همان طور که معلوم گردید در فرهنگ قرآن صدقه منحصر به مال نیست بلکه به اعطای از داشته های معنوی نیز صدقه گفته می شود. و نیز صدقه تنها با اعطای قربی صحیح گفته می شود برخلاف انفاق که اعم از اعطای قربی صحیح و غیر آن است.

۲-۴-۱ صدقه قرض الحسنه به خداوند

قرآن کریم در مواردی برای صدقه تعبیر قرض الحسنه به خداوند را آورده است مانند

من ذالذی یقرض الله قرضاً حسناً فیضاعفه له^۹

ان تقرضوا الله قرضاً حسناً یضاعفه لکم و یغفر لکم^{۱۰}

واقرضتم الله قرضاً حسناً^{۱۱}

اقرضوا الله قرضاً حسناً^{۱۲}

ان المصدقین و المصدقات و اقرضوا الله قرضاً حسناً^{۱۳}

^۱ .محمد فخر رازی، تفسیر کبیر، ج ۴، ص ۷۸.

^۲ . توبه آیات ۶۰ و ۷۵ و ۱۰۳ و ۱۰۴؛ منافقون آیه ۱۰

^۳ . توبه آیه ۵۸.

^۴ . مائده ۴۵.

^۵ . نساء ۹۲.

^۶ . بقره ۱۹۶.

^۷ . بقره ۲۸۰.

^۸ . نساء ۱۱۴.

^۹ . بقره آیه ۲۴۵ - حدید ۱۱.

^{۱۰} . تغابن ۱۷.

^{۱۱} . مائده ۱۲.

^{۱۲} . مزمل ۲۰.

^{۱۳} . حدید ۱۸.

باید دقت داشت که منظور از قرض الحسنه به خداوند در قرآن همان صدقه دادن به نیازمند است نه قرض و وام دادن به مردم^۱ و این تعبیر در قرآن به خاطر ارزش و اهمیت صدقه و انفاق انفاق در پیشگاه الهی است. واژگان مرتبط با صدقه در قرآن عبارتند از ایتای زکات (بقره ۴۳) ، انفاق، ینفقون (بقره ۲۱۵ و ۲۶۱ و ۲۶۲) ، قرض حسن به خدا (بقره ۲۴۵) ، احسان (بقره ۸۳) خمس (انفال ۴۱) ، ایتای مال (بقره ۱۷۷) ، ایتای حق (انعام ۱۴۱) اعطا (لیل ۵) عفو (بقره ۲۳۷) ، اطعام (انسان ۸) ، کفاره (مائده ۸۹) ، فدیة (بقره ۱۸۴) جهاد با مال و جان (توبه ۴۱) شرای جان^۲ (بقره ۲۰۷) ، اشتراى جان و مال^۳ (توبه ۱۱۱)

غالب واژگان یاد شده مصادیق صدقه مادی و معنوی هستند و برخی نیز بیانگر مفهوم صدقه می باشند. آیات شراء و اشتراى جان و مال و بیع با آن از آیات صدقه و انفاق است اگرچه در عرف به آنها گفته نمی شود.^۴

۲-۴-۲ اهمیت صدقه در آیات

قرآن کریم، صدقه را از اوصاف مؤمنان حقیقی دانسته است :

« وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ. أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا »^۵ ؛

و از آنچه به آنها روزی داده ایم، انفاق می کنند . (آری ،) مؤمنان حقیقی آنها هستند.

همچنین صدقه از ویژگی های اه تقوا است :

« أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ. الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ ... »^۶ ؛

» برای پرهیزکاران آماده شده است ؛ همانها که در توانگری و تنگدستی و انفاق می کنند. « و نیز از فضائل فروتنان درگاه الهی است :

« ... وَ بَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ. الَّذِينَ ... وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ »^۷ ؛

و بشارت ده متواضعان و تسلیم شوندگان را . همانها که ... و از آنچه به آنان روزی داده ایم، انفاق می کنند.

همچنین صدقه، رکن برّ و نیکی است :

^۱ . السید عبدالله شبر تفسیر شبر ص ۳۹ و ۱۰۹.

^۲ . فروختن جان.

^۳ . خریدن جان و مال.

^۴ . عبدالله جوادی آملی ، تفسیر تسنیم ، ج ۳ ، ص ۱۶۸.

^۵ . انفال ۳ و ۴.

^۶ . آل عمران ، ۱۳۳ و ۱۳۴.

^۷ . حج ، ۳۴ و ۳۵.